

Boekbespreking

Elly Singer, *Kinderopvang en de moeder-kindrelatie*. Van Loghum Slaterus bv., Deventer, 1989, 310 pag., f 48,50, ISBN 90 368 0165 6.

De aanleiding voor dit proefschrift was, zo schrijft Singer in haar Inleiding, de feministische strijd voor betaalbare kinderopvang die vanaf de jaren zeventig werd gevoerd, en de – verontwaardigde – reacties van opvoedingsdeskundigen hierop. Singer benoemt deze confrontatie in termen van moedergerichte contra kindgerichte opvattingen en vraagt zich af of deze twee opvattingen per definitie tegengesteld zijn. Om een antwoord op deze vraag te kunnen formuleren gaat ze op zoek naar de historische wortels van de hedendaagse situatie.

Het historische overzicht begint omstreeks 1800, wanneer op meerdere plaatsen in Europa en de Verenigde Staten – in het kader van de armenzorg – bewaarscholen werden opgericht. De vroege opvoeding in de bewaarschool werd gezien als een van de mogelijkheden om criminaliteit en zedeloosheid uit te bannen en om daarmee mogelijke bedreigingen voor de stabiliteit van de samenleving weg te nemen. Bovendien hadden de ‘welingerichte bewaarscholen’ ook een functie als voorbereiding voor het volksonderwijs, dat in deze periode de klassikale vorm kreeg. Daarnaast speelde de opkomst van de moederschaps- en gezinsideologie een rol. Het liefdadigheidswerk in de bewaarscholen werd gezien als een uitbreiding van de moederlijke zorg van vrouwen uit de burgerij.

Begin negentiende eeuw was de bewaarschool, aldus Singer, een sociaal ‘lege’ ruimte. Er waren geen pedagogische tradities in het werken met groepen jonge kinderen; de theoretische en methodische leegte tussen gezinsopvoeding en onderwijs moest nog worden gevuld. Na een aanzet door Pestalozzi kreeg de opvoeding van jonge kinderen in de tweede helft van de negentiende eeuw een belangrijk impuls door de theorieën van Fröbel. Fröbel was medewerker van Pestalozzi geweest, wat blijkt uit vergelijkbare opvattingen over de ideale moederliefde, waarin moeders van vlees en bloed tekort schoten. Fröbel was de eerste pedagoog die met een uitgewerkte methode kwam, de ‘Kindergarten’, waar kinderen tussen één en zeven jaar onder leiding van speciaal opgeleide vrouwen konden spelen. Om de vrouwen op te leiden werd een ‘Hochschule für Frauen’ opgericht. Het gevolg van deze en andere opleidingen, namelijk dat vrouwen deze gebruikten

om hun zorgend leven buiten de familiegrenzen uit te breiden, stond Fröbel weinig aan.

Veel meer dan in Europa, sloeg de Kindergartenbeweging aan in de Verenigde Staten. Daar stond aan het einde van de negentiende eeuw de eerste ‘child movement’ met als bekendste psycholoog G. Stanley Hall. Hij verdedigde de opvatting dat kinderopvoeding gebaseerd moet worden op empirische kinderstudies, en niet op metafysische beschouwingen. Het geloof dat door een ideale kinderopvoeding de samenleving verbeterd kon worden, bleef echter behouden. Zijn ideale opvoeding baseerde Hall op de recapitulatietheorie: het kind zou in zijn ontwikkeling de ontwikkeling van de soort herhalen. Daaruit volgde volgens Stanley Hall dat de allerjongste kinderen bij moeder thuis hoorden. In de fase van poëtische fantasie en mythisch denken was de Kindergarten de ideale plaats, en tussen acht en twaalf jaar zouden kinderen behoefte hebben aan discipline en spanning. Voor oudere kinderen was de feminisering van het onderwijs, met zijn slapte en sentimentaliteit, voor Hall een gruwel. Na de eerste Wereldoorlog ontstond een tweede ‘child movement’. Binnen onderzoeksinstituten werden ‘nursery schools’ opgericht, waar kinderen tussen anderhalf en vier jaar geobserveerd konden worden. Kindercentra dienden als middel om de opvoeding door moeders thuis op een hoger plan te brengen. De competentie van moeders werd betwijfeld; hun betrokkenheid werd te emotioneel geacht.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog onderscheidt Singer twee belangrijke ontwikkelingen. De Engelse psychiater Bowlby stelde dat ‘maternal deprivation’ of een verstoorde emotionele band tussen moeder en kind onherstelbare schade voor het kind, én voor de samenleving tot gevolg had. Buitenshuis werken van moeders raadde hij af; psychologische hulp en begeleiding van moeders was zijns inziens erg belangrijk. Moeders werden in hoge mate verantwoordelijk gesteld voor het herstel van een maatschappelijke orde, waarvan zijzelf buitengesloten werden. In Bowlby’s latere attachmenttheorie kwam veilige hechting centraal te staan. Volgens hem had het kind een aangeboren neiging om de bescherming van volwassenen te zoeken. Daaraan tegengesteld was een tweede aangeboren neiging van exploratief gedrag in de buitenwereld. Als de moeder goed op het kind reageerde, ontstond een veilige gehechtheid van waaruit de omgeving kon worden verkend. In de jaren tachtig introduceerde in ons land Van IJzendoorn c.s. de zogeheten ‘verbredingshypothese’, die inhield dat kinderen meerdere gelijkwaardige gehechtheidsrelaties kon-

den vormen.

De tweede naoorlogse ontwikkelingslijn die Singer beschrijft is het Amerikaanse Head-Start project uit het midden van de jaren zestig, bedoeld om de opvoeding van 'achtergestelde' of 'cultureel gedepriveerde' kinderen ter hand te nemen. Hierin werd vooral gezocht naar mogelijke positieve effecten van kinderopvang op de cognitieve ontwikkeling; onderzoek naar mogelijke gevolgen van moeder-kind scheiding bleef – ondanks het bestaan van Bowlby's theorieën – achterwege. Wel hadden de tegenvallende resultaten van de kindercentra die binnen het project fungeerden tot gevolg dat ouder/moedereducatie krachtig werd gestimuleerd.

Samenvattend constateert Singer dat er in de geschiedenis drie belangrijke motieven voor het ontstaan van kinderopvang waren: het opvoeden van probleemkinderen teneinde sociale onrust, vooral in de lagere sociale milieus, te voorkomen; de voorbereiding op het lager onderwijs; en het uitdragen van een nieuw opvoedingsideaal in met name de middle class. In pedagogische en psychologische theorieën over kinderopvang werd (en wordt) over het algemeen de moeder als belangrijkste opvoedster van jonge kinderen gezien. Omdat moeders dat niet goed (lagere sociale klassen) of niet zo goed (middle class) konden, werd een aantal aspecten van de opvoeding overgenomen door deskundigen. Het loskoppelen van vrouw zijn en opvoeden, en de strijd voor een financiële beloning voor opvoeden kwam pas in jaren zeventig. Om de opvoedingsproblematiek opnieuw te doordenken is het volgens Singer noodzakelijk om in te zien dat het sociale isolement van moeder en kind en de sterke emotionele banden tussen beiden de bron is van veel opvoedingsonzekerheid, dat het geïsoleerde gezin machtsmisbruik van ouders tegenover kinderen on-

zichtbaar houdt, en dat we tegenstelling tussen beschermend gezin en boze buitenwereld moeten doorbreken. Waarom, vraagt Singer, mijns inziens terecht, zouden kinderen niet mogen weten dat vaders en moeders buiten hen om ook andere belangrijke dingen te doen hebben?

De sterkte van Singers proefschrift is tegelijkertijd de zwakte ervan. De auteur neemt ons mee op een boeiende tocht langs mogelijke bronnen van het denken over kinderopvang. Soms blijkt een bron echter niet zo terzake; soms blijkt een tevoren niet aangekondigd uitstapje nodig te zijn. Bovendien zijn er nogal wat herhalingen en overlappingsen in de tekst, en worden in de loop van het historische verhaal soms conclusies getrokken of aanbevelingen gedaan over het heden. Door deze aanpak wordt het doorzettingsvermogen van de lezer/es op de proef gesteld. Ondanks deze soms wat onheldere structurering geeft het boek een schat van historische informatie, die niet alleen de geschiedenis van het denken over kinderopvang omvat, maar ook de verwevenheid van het denken over vrouwelijkheid en vrouwen, maatschappelijke beschaving en kinderopvoeding. Het geeft op die manier een welkome verbreding van ontwikkelingslijnen die in andere publikaties op verwante gebieden aangegeven zijn. De conclusie die uit het boek naar voren komt, namelijk dat de geschiedenis niet veel aanknopingspunten geeft om kindgericht en moedergericht denken te combineren, had wat mij betreft wel wat explicieter geformuleerd mogen worden. We staan voor een nieuw pedagogisch experiment, zo toont de dissertatie van Singer aan. Voor het doordenken van dit experiment geeft Singer een aantal zinnige aanknopingspunten.

M. Lunenberg